

Kdo by chtel byt
považován za nacistu,
když přitom založil
IKEA? Obvolával lidi,
psal jim. Onoho večera
roku 1998 zavolal
Ottovi. „Odpust’“ řekl
Ingvar Kamprad.

Elisabeth Åsbrink

A stromy ve Vídeňském lese stále stojí

absynt
prokletí/reportéři

~~absynt~~

Elisabeth
Åsbrink
A stromy
ve Vídeňském
lese stále stojí

Přeložila Anežka Soukupová

Prokletí reportéři
Absynt 2021

Otto ve Švédsku, portrét

Copyright: © Elisabeth Åsbrink 2011
Published by agreement with Hedlund Agency
All rights reserved

Cover Art © Pavlína Morháčová
Translation © Anežka Soukupová
The cost of this translation was defrayed by a subsidy
from the Swedish Arts Council, gratefully acknowledged.

SWEDISH
ARTSCOUNCIL

ISBN 978-80-8203-223-2

Před domem v jednom velkém městě stálo dítě. Ta chvíle už dávno patří minulosti.

Město protíná jako otevřená rána řeka, sedm mostů jej však sešívá dohromady, propojuje kopce s rovinami a zeleň s výfuky aut. Budapešť.

Klouček si hrál na náměstíčku před domem, ve kterém bydleli. Otec byl v práci, matka doma, v bytě o pár poschodí výš. Chlapec neměl žádné sourozence a kamarádi byli zrovna někde jinde. Bylo mu pět let a možná mu ani nevařilo být sám.

Vtom kolem kdosi prošel, zastavil se a zadíval se na něj. Jakýsi dospělý člověk spustil takový křik, že se chlapec zarazil a přestal si hrát. To slovo sice v životě neslyšel, ale tón hlasu, zášť a nadávky mluvily jasnou řečí. A mužův pohled jej přímo propaloval.

Tady na chvíli udělám pauzu.

V jiné zemi, v jiném městě s jinou řekou a mosty stahujícími všechno dohromady, se nacházelo další dítě, dívka. V Londýně.

Chodila už do školy, hrála si se spolužáky, zažívala první intriky a jejím největším přáním bylo účastnit se výročního plesu chlapecké školy. Byla proto radostí bez sebe, když dostala dopis s tištěnou pozvánkou, snad se s ním chlubila kamarádkám – do okamžiku, kdy jí došlo, že pozvánka je psaná ručně. Byl to podvrh, zfalšovaná pozvánka. Někdo (a děvče podezřívalo jednu zhrzenou kamarádku) chtěl, aby se nastrojená a plná očekávání vydala na ples

jen proto, aby se u dveří setkala s ponižujícím zamítnutím. Dívka se vzteky rozplakala a postěžovala si matce.

Matka se rovněž rozhněvala a promluvila si s dívčíným otcem; měli by zajít za ředitelem, viník přece nemůže zůstat nepotrestán, musí se dceři omluvit. S otcem to však nijak nehnulo, zareagoval pouhým „ále“ a „nech to plavat“. Pak použil slovo, které dívka od této chvíle nenáviděla a nechtěla se k němu znát. Řekl: „Ne, tohle (slovo) nedělá. Problémy neřešíme tím, že dovolíme, aby vznikly nové, nezavdáme příčinu k dalším neshodám. Stéblo, které ohýbá vítr, se nezlomí.“

Dívka má pachut' zklamání v živé paměti ještě dnes, i když už je jí přes osmdesát. Nedosáhla zadostiučinění, nenašla zastání, a ještě ji spojovali s tím slovem – to všechno v ní zanechalo hlubokou ránu.

Shodou okolností uslyšel z úst neznámého muže totéž slovo (s dodatkem zatracenej) i onen o samotě si hrající hoch. A protože mu bylo pouhých pět a nechápal, co se děje, zmizel v domě, vyšel po schodech nahoru za maminkou a zeptal se:

„Co znamená zatracenej Žid?“

Matka chlapečkovi neřekla, že je pokřtěný. Odpověděla jen, že existují dva druhy lidí: dobří a špatní, čímž se svět v dětských očích stal zase o něco srozumitelnějším.

Shodou okolností se chlapec z Budapešti a dívka z Londýna v dospělosti setkali, zjistili, že v nich zejí tytéž rány, a zamilovali se do sebe.

Shodou okolností se jim narodilo dítě, jež po nich zdědilo pocit cizosti – koneckonců sami rodiče jej v sobě měli víc než dost. I dcerka dostala svůj díl, rodiče se však tvářili, jako by se jednalo o nemoc. Vyslechla si „ále“ a „čím míň

toho víš, tím líp“. A později: „Ještě že otec tvých dětí není Žid, aspoň se to rychleji vyplaví z krve.“

Takový je ten příběh, můj příběh.

*Mutti. Papa. Jako byste nikdy neexistovali.
A přesto jsem se narodil.*

Neznáme se, ale četla mou knihu. Na prvním setkání jsme spolu prohodily sotva pár slov. Příště jsme společně pojedly a pak se vydaly na koncert. Tam, na místě, kde jsme si obě připadaly nepatřičně, v hlučné místnosti, kde duněly basy a kytary, se rozpovídala. Nebylo pořádně slyšet, co říká. Naklonila se blíž. Něco ji tížilo, a tak se pokusila vybudovat si ke mně most ze slov, aby si mohla od svého břemene ulehčit.

Na dotaz, odkud pochází, by odpověděla, že ze Smålandu. A přesto mi dala pět set dopisů z Vídně.

Nejdřív nevím, jestli o ně vůbec stojím.

Pak nedokážu myslet na nic jiného.

Jsou uložené ve velké kartonové bílé krabici s víkem z IKEA. Buď se tak stalo ironií osudu, anebo, dává-li člověk přednost psychologickému výkladu, se tímto způsobem projevilo ženino podvědomí. Možná za tím byla něha anebo smysl pro černý humor.

Otto dopisy roztřídil. Od té doby se jich nikdo nedotknul, natož aby je četl. Ona, Ottova dcera, přesto věděla, co se v nich skrývá. Smotaný provázek, jednoduše převázané balíčky dopisů, seřazené rok po roce.

Jsou ty dopisy staré? Je sedmdesát let dlouhá doba? Nebo je to jen časový úsek kratší než lidský život a právě tak sporné hodnoty?

Buď jak buď. Ležely v té bílé krabici, hustě popsané, chronologicky seřazené, v epicentru smutku.

Vzpomínky zůstaly po léta netknuté. Jako by vyčkávaly, až on udělá první krok a vkročí do stínů a listí. Jeho pozornost se však obracela jiným směrem. Nechtěl na to myslet.

A najednou svíral v ruce svazek klíčů. Dostal dopis, obálku s fotografiemi; dny bez jakékoli posloupnosti, nedatované chvíle, mlčenlivé pohledy.

Byla to samozřejmě Mitzi, kdo se o ně postaral a schoval je. A když bylo po všem, vložila malou obálku do velké, nadepsala ji jménem Otta Ullmanna a odeslala do Švédska.

Uviděl sám sebe. Spatřil jasný pohled vlastního otce. Josef! Pohlédl sám na sebe, dětské tělo vmáčknuté do matčina objetí.

Die Blade, Kulička, tak Elise říkali kvůli jejím oblinám a měkkým křivkám.

Otto s tatínkem utvořili společný tým, muži versus matka, a často se bavili na její účet. Ale když dostali horečku, maminka se o ně starala, strachovala se, když byli moc dlouho venku v dešti nebo na mrazu.

Papa a Mutti si Ottův svět rozdělili mezi sebe. Dítě měli v pozdějším věku, a tak se synek stal samozřejmým středobodem jejich života, nespustili z něj oči. Starostlivá Elise pečovala o jeho zdraví a pohodlí. To ona se starala, aby dostal své oblíbené jídlo, aby se staré šatstvo zavčasu vyměnilo za nové, čistší a lépe padnoucí, a aby měl i sebe-nepatrnější škrábanec dobře ovázaný. Tatínek jej naopak brával ven, ukazoval mu svět a kultivoval jeho ducha. Červený samet v Opeře. Boxerský ring. Baletní tyč. Čistý bekhend na tenisovém hřišti. Rozhovory u Dunajského

kanálu o fotbale, Bohu a důležitosti dobrého vzdělání. Takový byl Josef.

Na fotografiích z konce třicátých let je vidět, jak vypadali kdysi, ve světle dní, jež dávno zhasly. Jsou na nich muži s tmavými klobouky postávající vedle žen ve volných kostkovaných šatech. Je na nich Josef pod vrcholky rakouských hor a Elise v bílých ponožkách, které jí vyčuhují z nízkých bot.

Vypadali takhle, když se o nich Ottovi zdálo? Připadali mu jako velcí dospělí, ačkoli je sám dávno přerostl? Bylo jim pořád pětáctýřicet, přestože už zemřeli? Cítil jejich lásku stále nablízku?

Josef podle všeho nosil fotoaparát pořád u sebe. Možná proto jen zřídkakdy pózovali, fotil je během všedního dne, na procházkách, na chodnicích, v parcích. Objevovali jednu širokou ulici ve veliké Vídni za druhou a pořizovali při tom fotografie – momentky, z nichž sálá léto. Z obličejů se svrašťelými čely a Elisiných lehkých šatů je patrné, že je horko. Otto v Lederhosen, kožených kalhotách, s hadrovým králíčkem v ruce anebo školní brašnou. Otto s foxteriérem tety Miny, který je na vodítku vždycky vlekl za sebou. Otto blížící se na koloběžce. Elise na dovolené, na venkově v zahradě plné zeleně anebo u teplého moře s pohledem obráceným k pláži. Jestlipak se odvážila do vody?

Josef se na všech fotkách tváří šťastně. Pokouší se rozesmát kolegu vedle sebe, jemuž je na očích vidět, že Josef právě pronesl něco žertovného. Drží synka kolem ramen, vyvádí všelijaká alotria a rozpráví s ostatními, jako by mu v životě nic nepřipadalo tak báječné jako soužití s buclatou manželkou a malým Ottem.

Obrázky na památku. Idylka. Vyzývání minulých mocností.

Vídeň je město uprostřed Evropy, v němž se kdysi procházeli a chránili se slunečníkem před rozpáleným

sluncem, krmili holuby v parku, kopali si s míčem, jedli zmrzlinu a vedli rodinný život. Ottův otec Josef se pravděpodobně narodil ve Vídni, kam se jeho rodiče přestěhovali z Jihlavy, která tehdy spadala pod rakousko-uherskou monarchii. Josef měl tři bratry a sestru. Jméno ženy, která Josefa přivedla na svět, dnes patří mezi jedno z mnoha suše znějících jmen rodokmene, z jehož kmenu už nezbyvá nic než stín.

Vím, že Josef toužil po štěstí. Ale jestli se šťastný skutečně cítil, není jisté. Můžu ale dokázat, že se Josef s chutí vyjadřoval pomocí dlouhých rozvinutých vět s množstvím na sebe navazujících vět vedlejších. Rád sledoval různá sportovní utkání, v nichž zapálení sportovci měřili své síly ve fotbale, tenisu nebo volných disciplínách. Josef si dobře všímal nenápadných změn, třeba úpravy v délce kroku běžce nebo jeho pohybu rukou, když jej vedl nový trenér. Sám zřejmě nebyl natolik zdatným sportovcem, aby se mohl stát profesionálem. Zato věděl dost na to, aby dovedl vyhodnotit pohyby jedenácti hráčů míčové hry a odhalit jejich nejslabší článek tak, aby se i divák s minimálním zájmem zvládl ve hře zorientovat a vyvodit si vlastní závěry. Josef rád psal. Stal se sportovním reportérem.

Nelze to tvrdit s úplnou jistotou, ale některé své postojy Josef zřejmě zdědil po rodině, a ačkoliv se nepochybně daly formulovat slovy, pravděpodobně je přejal mlčky.

Co se jednou naučíš, to už ti nikdo nevezme. I tohle přejde. Stéblo, které ohýbá vítr, se nezlomí.

Jméno Josefa Ullmanna vyslovím sto třicet let poté, co přišel na svět, dlouho poté, co byl zabit.

Elise Kollmannová přišla do Vídne z Moravy. Narodila se stejně jako Josef za Rakouska-Uherska, ale s koncem první světové války se ocitla v Československu, aniž by se mezi tím musela stěhovat. Měla husté vlnité hnědé vlasy.

Z domova rodičů v Brně odešla možná společně se sestrami Margarete a Adolfine. Všechny tři byly urostlé ženy s tmavýma očima. Říkaly si raději přezdívkami než svými pravými, křestními jmény. A tak se z Elise stala Lisl, Margarete se říkalo Grete a Adolfine byla Nuny.

Když se seznámily s Josefem, mluvily o něm jako o Pepim. Scházeli se spolu všichni čtyři, vzniklo mezi nimi přátelské pouto. Po nějaké době, neví se přesně kdy, si Lisl vzala o dva roky mladšího Pepiho za muže a její příjmení se změnilo z Kollmannové na Ullmannovou.

Jestlipak nacházela i ona nějaké potěšení ve sportu? Psaní rozhodně v oblibě neměla, domnívala se, že jí nejde. Později ji okolnosti donutily, aby ze sebe vykřesala to nejlepší.

Když Lisl dovršila třicet čtyři let a Pepi třicet dva, narodilo se jim jejich jediné dítě. Bylo 20. července 1925.

Jako všichni rodiče, i oni kolébali svého synka Otta plní nadějí a chtěli pro něj to nejlepší. Říkali mu všelijak (zlatíčko, Wuzi, Mucki pucki), doufali, že po rodině nepodědil nevzhledný nos, ale že se u něho naopak projeví nadání pro jazyky, hudbu a míčové hry. Chtěli, aby z chlapce vyrostl citlivý a zároveň racionálně uvažující člověk, a tak ho nechali tančit balet a cvičit box a přáli si, aby jeho vrozené i získané vlastnosti nesly bohaté, zdravé ovoce.

Stal se z něj hezky rostlý hoch s tmavou čupřinou, čiperný tělem i duchem. V létě ho nechávali ostříhat nakrátko, což zdůraznilo jeho tmavé oči a nepravidelné rysy v obličejí. Lisl a Pepi jej považovali za nejkrásnější dítě na světě. Jejich jediné dítě.

Připadala si Lisl po pětatřicítce stará, anebo toužili po synovi tak moc, že když se jim Otto narodil, další potomky už nechtěli?

Vyrostl jako jedináček, a tak nemusel soupeřit s ničím jiným než s vlastní potřebou být nejlepší. To se rozumělo samo sebou a nic víc se od něj ani nežádalo. Pepi, Otto a Lisl – tři vzájemně neoddelitelné části celku. Nic než to si nepřáli.

Samozřejmě že ho rozmazlili.

Lisl s hospodyní Mitzi ho zahrnovaly péčí, jako by měl dvě matky. Tety Nuny a Grete i druhá Grete z otcovy strany se předháněly, která přinese víc sladkostí a dárků, za něž na oplátku vyžadovaly obejmutí a uslintané pusinky, zatímco Pepi a strýc Paul s ním vedli dlouhé rozpravy o hudbě, politice a sportu.

Otto byl tvrdohlavý a zvyklý, že se jeho názorům přikládá velká váha. Nebylo-li po jeho, začal se vztekat, ale stejně rychle se dovedl zase upokojit. Obvykle si prosadil svou.

Tak z něj vyrostlo láskyplné, ale i sebestředné, netrpělivé a roztěkané dítě, ochotně rozdávající dárky, protože sám jich dostával spousty.

Ačkoliv mu rodiče odmala jistě vštěpovali dobré způsoby a kladli důraz na vzdělání, Ottův kultivovaný projev a umění konverzovat nejvíce ovlivnila rodina složená ze starších dospělých, kteří rádi četli noviny a zajímali se o literaturu a operu. Jeho vtipy jim připadaly zábavné, nechali ho boxovat nebo hrát fotbal podle toho, na co měl zrovna náladu, dovolili mu rozhodovat, protože jim to dělalo radost, a nadevše jej milovali. A pak tu byla hodná, oddaná Mitzi.

Jak již bylo řečeno, jisté není nic.

Ačkoliv jsem se s Elise nikdy nesetkala, odvážím se tvrdit, že svoje dítě milovala. Kromě toho, že si představovala, že Otto půjde studovat a bude vydělávat peníze, že

si získá oblibu nejprve u chlapců a potom u děvčat, že bude dobrým synem, který s ní bude sdílet své životní strasti a radosti, vždycky si najde chvíli, aby se matky zeptal, jak se jí daří, a bude naslouchat jejím radám, chtěla jediné (a troufalejší tužbu aby člověk pohledal): chtěla, aby byl Otto šťastný.

Josef a Elise na horách

Tramvaj jedoucí z centra zastavovala nejdřív na Radeckého náměstí a pak pokračovala podél Löwengasse. Nejprve projela kolem školy, pak míjela kostel a potom pekárnu, obuvnictví a mlékárnu.

Čtvrť, v níž Otto bydlel, nebyla ani ošklivá, ani pěkná. Nevypadala tak krásně jako honosná Praterstrasse, kde se lidé o nedělích procházeli zavěšení do sebe, ať to byli křesťané či židé. Nebyla ani jako Taborstrasse s podniky jeden vedle druhého nabízejícími černou kávu a k tomu noviny a šachy. Löwengasse nepředstavovala uličku ani hlavní třídu, nebyla ničím cílem ani smyslem. Na tramvajovém vedení posedávalo městské ptactvo a na chodnicích se to hemžilo lidmi mířícími buď domů, anebo někam dál. Jen ulice sama o sobě nikoho nezajímala.

Začátkem 17. století byla městská část Leopoldstadt nezastavěným koutem vídeňské periferie. Kdo se sem z nějakého důvodu vydal, dorazil k holé planině, již se říkalo náměstí. Právě sem vykázal císař Ferdinand II. židovské obyvatelstvo z města.

Když člověk jede po mapě prstem po dnes už hustě zastavěných ulicích Kleine Pfarrgasse, Große Schiffgasse, Krummbaumgasse, Karmelitergasse a Taborstrasse, ukáže se mu ohraničený prostor. V něm se pekl nekvašený chléb, pořádaly trhy. Židé. Mýtiny beze stromů.

V době, kdy na svět přišel Otto, byl Leopoldstadt stále považován za židovskou čtvrť, přestože většinu zdejších obyvatel tvořili křesťané. Někdy lidé svou víru následovali, jindy se vydali jiným směrem.

Na Löwengasse 49 stál jednoduchý nezdobený dům. Zatímco dům naproti se chlubil girlandami v odstínu anglické červeně v duchu secese a smetanově bílý dům na rohu zdobily jako perlový náhrdelník balkony a zlaté hodiny, číslo 49 mělo vedle vchodových dveří řeznický krámek. V bytě číslo patnáct bydleli Otto, Lisl, Pepi a teta Grete a také hospodyně Mitzi, která k nim přišla z venkova ještě jako děvče. Žili a snili si ve svém čtyřpokojovém bytě, dva bloky od Dunajského kanálu. V Rakousku. Ne za hranicemi německé říše, zatím. Otto stále chodil do školy a Pepi pracoval jako redaktor sportovní sekce deníku *Wiener Tag*. Po pracovním dni obvykle v tramvaji usínal vestoje, ale probral se právě včas, aby stihl vystoupit. Jeho plat rodině vystačil na klidné živobytí, večery v opeře a sobotní odpoledne na fotbalových zápasech, na sváteční večeri s máslovými trubičkami podávanými jako zákusek i na slušnou mzdu pro Mitzi.

V neděli si nabalili piknikové košíky a jeli tramvají k Vídeňskému lesu, kde se společně s tetou Nuny a jejím mužem Paulem procházeli po pěšinách a kopečkách. Brávali s sebou kopací míč a čtali si, když natrefili na otevřenou louku. Za teplého počasí běhával Otto svlečený do půl těla. Pak se usadili do stínu stromů, četli si knihy anebo plánovali každoroční pobyt v Bad Ischlu. Rozebírali spolu všelijaká sportovní utkání, dopřávali si oddech od nároků a povinností pracovního týdne – zkrátka a dobře si ve Vídeňském lese pod korunami stromů užívali společné volné chvíle doprovázené sluncem a ševelením listí.

Dospělí v rodině si radostně notovali, že je malý Otto nejen bystrý a hudebně nadaný, ale že se u něj projevuje také velký cit pro jazyk. Pepi požádal Paula, aby Ottovi dával soukromé hodiny řecké gramatiky, latiny a angličtiny. Třeba by z tak inteligentního chlapce jednou mohl být právník nebo lékař?